

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

XVII

Literātūras zinātne Lingvistika
Folklorā Etnografija

Lundā

1979

RAMAVE

Kārlis Draviņš

Par vēl diviem Vello Helka uzietiem
18. gs. latviskiem albuma ierakstiem.

Igauņu zinātniekam Vello Helkam, kas jau Ceļu 15. un 16. sēj. publicēja 40 viņa uzietus, līdz tam nepazīstamus latviskus 17. un 18. gs. albumu ierakstus, izdevies atrast vēl divus citus. Abi tie (41. un 42. nrs., turpinot agrāk iespiesto tekstu numerāciju) ir Johana Konrāda Arnolda (Arnold) piemiņas albumā, kuŗa īpašnieks 18. gs. ilgāku laiku dzīvojis Rīgā. Tā kā V. Helks konstatējis, ka viņam bijušas draudzīgas attiecības ar daudziem Rīgas brīvmūrniekiem, tad var spriest, ka kādas ložas loceklis bijis kā viņš pats, tāpat arī, citu starpā, izcilais vēstures, etnografijas utj. materiālu krājējs J. Chr. Broce (Brotze).

Pēdējais savus piemiņas vārdus albumā ierakstījis 1777. g. 5. septembrī, tātad laikā, kad Arnolds jau sācis domāt par atgriešanos Vācijā. No faksimiliem redzams, ka Broces signējumi albumā nav nekādas steigā ierakstītas piemiņas rindas. Viņa franciskais teksts ir īsti glītā rokrakstā, tāpat rūpīgi noveidots attēls albuma atvēruma otrā lappusē, pat tā vietu nosaukumi sīkrakstā kartes fragmentā.

Par pavisam neparastiem jākvalificē šī zīmējuma sižeti. Broce taču būtu varējis notēlot, piemēram, kādu no Rīgas dižajām baznīcām vai kopskatu pār Daugavu - u.tml. Tā būtu bijusi īsti raksturīga piemiņa no pilsētas, kur Arnolds stipri ilgi bija dzīvojis. Tā vietā Broce iezīmējis gluži ko citu, kas, imitējot kollāžu, vienā daļā satur arī kādas kartes fragmentu. Tanī no pašas Rīgas saskatāms tikai mazs stūrītis, bet pilnīgi dominē lauku un zvejnieku rajoni. Ļoti zīmīga ir galvenā, centrālā ainava - lauku dzīves skats, kur redzamās personas, nav šaubu, ir zemes pamatiedzīvotāji, t.i., latvieši, kas pie tam intensīvi strādā. Visu to vēl papildina lat-

viskā, izcili zīmīgā teksta fragments.

Šai ainavai par paraugu būs noderējis kāds no paša Broces latviešu lauku apvidu zīmējumiem. Iespējams, ka tāds oriģināls pat uzejams viņa slavenajā darbu krājumā. Ja kāds tamlīdzīgs tur jau būtu, tad tomēr arī šis albuma skats var noderēt latviešu etnografiem. Te būtu vēlreiz dokumentēts, kā 18. gs. krāvuši siena kaudzi - lietojot grābekli ar vidēji gaŗu kātu un diezgan īsu siekstu. Zīmīgas ir arī dakšas, kam divi, nevis trīs zari: daudzos Latvijas apgabalos ir bijusi tradīcija sienu mest ar trijzaru dakšām, bet divzārenes lietot rudzu kūļu celšanai. Etnografa interesi var saistīt arī braucējs, kam viens zirgs iejūgts ar loku, bet otrs piejūgts blakus bez tā, tāpat smalkāka tipa rati priekšplānā. Kā pretstats tiem parādīti vezumnieki ceļa otrā zarā; viņi nesēž ratos, bet iet vezumiem blakus, acīmredzot, lai tautpītu zirgus. Klaušu laikos, vedot mantas, tā daudzkārt nācīs rīkoties grūtajos un tālajos braucienos.

Raksturīgas ir redzamās zemnieku sētas celtnes - tās ir bēdīgi kailas, bez kādiem kokiem un krūmiem ap tām; tādas redz vēl dažā labā citā Broces zīmējumā. Arī tādi ceļi, kas vietumis noklāti koka plankām, ir bijuši šur un tur. Par darbinieku drēbēm jāspriež, ka tās, visumā ņemot, ir tādas pat kā dažā citā Broces zīmētā attēlā.

Vai kaut kur ir uzejamas tādas ceļu jūtīs ar pāris uzkalniem pa labi un ar zīmīgo baznīcu tālumā? Ja būtu, tad šis Broces zīmējums iederētos tā novada lokālā vēsturē kā sevišķi interesants pienesums.

Konstatēt, kas tā par Rīgas un tās apkaimes karti, kuŗas fragments iezīmēts albuma lappuses labajā malā, nevarētu būt grūti. Varbūt tā uzejama pat paša Broces krājumos.

Broces franciski ierakstītais teksts ir liecība par viņa humānajiem uzskatiem, akcentējot domu, ka cilvēki visur ir tādi pat, nelūkojoties uz paražu un valodu atšķirību. Vēl zīmīgāka ir viņa latviskā teksta izvēle. Tas parādīts trūcīgā fragmentā, tomēr bez grūtībām var konstatēt, ka tas ir tas

pats dzejolis, kas iespiests Vecā Stendera grāmatā *Lettsche Grammatik*, 1. izdevumā, 1761. gadā. Atzīmējams, ka to pilnā veidā (mūsdienu ortografijā) publicējis Andrejs Johansons savā *Latviešu kultūras vēsturē*, Stokholmā 1975. g., 474. lp. Broces laika latviešu rakstībā tas pilnā veidā ir šāds (kvadrātiekvās ieliktie šo piezīmju autora papildinājumi dažviet var būt arī nekorrekti):

Nabbags Semneek[s Kursemneeks,]
Zick tew [Gohda, kahds tew preeks?
šauu maifi pa=ehdi,
Uhdens malku nodferri,]
D[arbi pillam, meega maf,]
Du[hmi ifgraufch aztiuas,]
Pah[tags kappa pakkau,]
Rihkft[es brihfcham mugguru.]
Tomeh[r elfi nebehdneeks,]
Nabba[gs Semneeks Kursemneeks.]

Bet šim dzejolim galā Broce iezīmējis vēl kādus zīmīgus vārdus, kas visi trīs, nav šaubu, lasāmi par vienu teikumu:

Ikweens fpaida Nabbagus.

Šis teikums neiekļaujas augstāk esošā dzejoļa tekstā¹⁾. Viss tas kopā ir liecība, kādi ir bijuši paša Broces humānie uzskati par latviešu zemniekiem. Viņš taču nebija arī atturējies un kaunējies savos zīmējumos fiksēt viņu dzīves gaitas un sviedroto darbu pūliņus - laikmetā, kas dzimtbuves slogs latviešiem bija kļuvis pārlietu smags.

Nebūtu lieki noskaidrot, vai šis Stendera grāmatā iespiests dzejojums par apspiesto, ekspluatēto, miesas sodiem pastāvīgi pazemoto zemnieku būtu pārķopēts arī kādā Broces lielo materiālu lappusē, event. pat no kāda cita avota, ne no Stendera gramatikas.

Otrs Arnolda albumā atrodamais (42.) latviskais ieraksts ir no vēl vēlāka laika: to 1793. g. 28. jūlijā Drēzdenē ierakstījis Rīgas Doma baznīcas mācītājs Justs Johans Villišs (Willisch). Tam ir tipiskās tās latviešu valodas iezīmes, kā-

dā Latvijas vācieši runāja un rakstīja ap 18. gs. beigām (skat., piem., faksimilā viņa datējuma formu). Var redzēt, ieraksta autors apzinājies, ka viņa pantā (kāda garīga teksta pārfrazējumā?) vairākiem vārdiem pareizo galotņu trūkst; tanīs vietās viņš izlīdzējies ar apostrofiem.

Piezīme

- 1) B. Jēgers savā 1980. g. 24. janvāra vēstulē šo piezīmju autoram norāda, ka Vecā Stendera darbā *Lettiſche Grammatik*, tā otrā (1783. g.) izdevumā, daļā *Catalogus Proverbiorum*, 249. lp., iespiests sakāmvārds:

Nabbagus ikweens ſpaida die Armen druckt ein jeder.

Par šo aizrādījumu lai B. Jēgeram apliecināta īpaša pateicība!

Kaut arī vārdu seka atšķiras, nav šaubu, ka abās vietās ir viens un tas pats latviešu sakāmvārds. Kas bijis Broces avots, materiāliem pagaidām trūkstot, nav pasakāms. Skaidrs tikai, ka tas nav piemēnētais Stendera gramatikas 1783. g. izdevums, jo Broces ieraksts ir krietni agrāks (1777. g.).

Über noch zwei von Vello Helk gefundene
lettische Stammbucheintragungen aus dem
18. Jahrhundert

Gleicherweise wie in Ceļi 15, S. 25 ff, und 16, S. 51 ff, fügt der Verf. einige Anmerkungen den Stammbucheintragungen zu, die Vello Helk in seinem Artikel veröffentlicht hat. Besondere Aufmerksamkeit wird dabei der Zeichnung und den Texten gewidmet, die von der Hand des berühmten Sammlers verschiedener kulturhistorischer Materialien J. Chr. Brotze herkommen.